

השיעור השבועי

גליון מספר 367

הרב המקדים: הג"ר יצחק אלמליח שליט"א
רב אורח: הרב אריה דרעי שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבתי"כ היזדים ומשודר דרך הליון והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ידועלים
17:53	17:18	16:27	חל אביב
17:48	17:15	16:24	חיעה
17:48	17:14	16:24	באר שבט
17:52	17:18	16:27	

יורא | י"ח חשוון תשפ"ג

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 0506-730-831

הלכות ברכות - ב

ברכה לבטלה מהתורה או מדרבנן. ספק דאורייתא לחומרא מהתורה או מדרבנן. חשיבות ידיעת התורה. מרן זצ"ל והחזון איש. ספר תורה בכתב ספרדי. אין לעמוד בעשרת הדיברות. הדרך להכרעת ההלכה. סב"ל נגד מרן

דעת האליה רבה

ב. אמנם האליה רבה (סק"ה) כתב שאפשר לומר בדעת הרמב"ם שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, והרי זה כמו שפירשו התוספות (ר"ה לג. ד"ה הא) בדברי הגמרא (ברכות לג). שאמרה שהמברך ברכה שאינה צריכה עובר על הפסוק "לא תשא", שכוונתה לאסמכתא בעלמא. ואמנם זהו לאו חמור שכאשר נאמרה דיברה זו במעמד הר סיני העולם הזדעזע (שבועות לט ע"א), וזה לא קרה בשאר הדיברות "לא תרצח", "לא תגנוב", אבל לעולם כל איסור ברכה לבטלה הוא מדרבנן. וכן דעת הרא"ש (פ"ק דקידושין סימן מט). ואומר האליה רבה, שמה שפירשו התוספות בגמרא, נפרש ברמב"ם.

נושא שם שמים לשוא

א. בשיעורים הקודמים הזכרנו מה שכתב הרמב"ם (פ"א מהלכות ברכות הט"ו) בזו הלשון: כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמן. ומרן השלחן ערוך (סימן רטו סעיף ג) העתיק לשון הרמב"ם. והזכרנו מה שהבין המגן אברהם (שם סק"ו) בדעת הרמב"ם ומרן, שאיסור ברכה לבטלה מדאורייתא, ולמרות שמשבח את הקב"ה ולא מזכיר שם שמים בסתם, אבל סוף סוף מזכיר שלא לצורך, ולכן הרי זה בכלל הלאו של "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא" (שמות כו, דברים ה, ז).

תנועת ש"ס, ויחד עמו היה חכם שלום כהן זצ"ל, אחד הדברים הראשונים שעשו היה להקים את רשת החינוך התורני, ולמרות שחכם יהודה וחכם בן ציון לא היו שותפים להקמת התנועה, הם השתלבו ברשת, והקמנו נשיאות של הרשת בראשות מרן רבינו עובדיה יוסף, יחד עם חכם יהודה וחכם בן ציון.

את ישיבת הנשיאות הראשונה של הקמת הרשת עשינו ביום ששי אחר חצות, בביתו של הרב יעקב שכני חתנו של הרב יהודה צדקה, שאז לא חש בטוב ושהה אצל חתנו, וישבו מרן זצ"ל יחד עם חכם בן ציון וחכם יהודה צדקה, שלשת ענקי הדור הספרדים, וממש הרגשנו שהשכינה נמצאת שם. ושם כתבו במסמך את קווי היסוד של הרשת, והחליטו להקים לרשת הנהלה רק מתלמידי חכמים, ובזכותם כל המהפכה האדירה שיש היום. תוך תקופה קצרה, שנה, שנתיים, שלש שנים, קמו עשרות תלמודי תורה בכל עיר ועיר, וקיבלנו בניינים ותקציבים מהממשלה בגלל הכוח הפוליטי, ובשנים שונות עד לפטירת חכם יהודה וחכם בן ציון, הספיקו לראות את תחילת המהפכה, ושמוחו מאד. הם זרעו את הזרעים, וב"ה היום בלי ספק עולם התורה הספרדי הוא כותל המזרח של עולם התורה, הישיבות הקטנות, הישיבות הגדולות, מאות כוללי אברכים. במלוא הצניעות אפשר לומר, שעולם התורה הספרדי כיום גדול מכולם, גם בכמות וגם באיכות. וכל זה הודות להקמת רשת החינוך, שמילאו את ספסלי בתי המדרש.

בצעירותינו כשלמדנו בישיבות, היו שלש ארבע ישיבות ספרדיות בלבד, בכל ישיבה היו שבעים שמונים תלמידים, והיום ב"ה יש עשרות רבות של ישיבות ספרדיות מובחרות, ובכל ישיבה יש ארבע מאות, חמש מאות, שש מאות ויותר בחורים, ומי שיש לו שלוש מאות בחורים בישיבה מתבייש... רק בירושלים יש למעלה מחמישים ישיבות קטנות ספרדיות! כל המהפכה הגדולה נוקפת לזכותם של שלושת גדולי הדור הספרדים ובהם בעל ההילולא רבי יהודה צדקה, יחד עם מרן וחכם בן ציון. וב"ה לא לחינם ראינו בשבוע שעבר את כל ראשי הישיבות של עולם התורה הספרדי, מתאחדים תחת התנועה הקדושה שהקים מרן זצ"ל, גם מי שלא ראה מה שמרן ראה לפני שנים רבות, וחשב מחשבות אחרות, היום כולם מבינים שביכות הקמת התנועה עולם התורה הולך ונבנה ומתרחב, ברוך ה'! יהי רצון שבזכות שלושת אבירי הרועים הללו, הקב"ה יתן לנו כוח לבסס ולהגדיל ולהרחיב את עולם התורה, להקל מעליהם את כל המצוקות, ומישיכו ללמוד בקדושה ובטהרה, כפי המסורת שהתנועה רבוניתנו, עד ביאת משיח צדקנו, במהרה בימינו אמן.

1 מדברי הגאון רבי יצחק אלמליח שליט"א: הלילה ההילולא של ראש ישיבת פורת יוסף חכם יהודה צדקה זצ"ל. מעשה שהיה איתנו, לפני כארבעים וחמש שנה הייתי גר בשכונת סנהדריה המורחבת, והיה לנו בסנהדריה כולל לאברכים מצויינים. יום אחד הגעתי לכולל ואני רואה את האברכים ממתנינים בחוץ. ואמרו לי שהגבאי סגר את הכולל, כיון שמשאירים ספרים וכסות. הלכתי לביתו של חכם יהודה, ומיד בא אתי לגבאי, ואמר לו, למה אתה עושה כך, וסיפר לו שלאחר חורבן ישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה, חכמי הישיבה שהיו גדולי תורה באו ללמוד בשכונת הבוכרים בבית כנסת צופיוף, וקרה מקרה שאחד החכמים רצה ספר מהספרייה למעלה, ונעמד על ספסל כדי לעיין בספר. קם אחד הגבאים והתחיל לצעוק עליו: באתם לכאן בשביל ללכתך?!... קם אחד מחכמי פורת יוסף, הוריד מעליו את הגלימה שלו והניח אותה על הספסל, ואמר לאותו חכם: עלה על הגלימה שלי וקח את הספר! אמר חכם יהודה: תראה איך החכמים שאהבו והעריכו את התורה, היו מוכנים להתמסר בשביל התורה. וב"ה מאז ועד היום כבר קרוב לארבעים שנה הכולל הזה פתוח. זכותו תגן עלינו אמן.

דברי הרב אריה דרעי שליט"א: ברשות כבוד הרבנים שליט"א, בדרך כלל אני רגיל לבוא ליזדים ולזעוק 'הצילו', אבל היום אני בא לומר לכם ישר כח ותודה לכולם על כל העבודה שעשו, 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו', על שגאלנו וגאל את כל עם ישראל. הלילה זה ההילולא של חכם יהודה צדקה, ב"ה במשך שלש שנים זכיתי ללמוד בישיבת פורת יוסף, אצל חכם יוסף עדס, חכם בן ציון אבא שאול, חכם יהודה צדקה. ויום יום היינו רואים אותו בבית המדרש, לומד בהתלהבות ובהתמדה עצומה, כמו בחור צעיר, ויראת שמים היתה בוערת בקרבו, מצד אחד היה נוהג בענוה ופשטות, ואומר מוסר ומשלים, ומצד שני כשהיה צריך היה המעורר הגדול, והיה אומר דברים נוקבים ביותר. זכינו בכל ליל ששי ללמוד בבית כנסת "משכיל אל דל", וכל הלילה היה לומד שם רמב"ם בהתמדה. אין ספק שהיה דמות גדולה, הוא מצטייר בעיני כמו החפץ חיים של הספרדים בדור האחרון.

בשנת תשמ"ב גדולי הדור הספרדים, מרן זצ"ל, חכם יהודה צדקה, וחכם בן ציון אבא שאול, ראו שבציבור הספרדי אין תלמודי תורה בכל הארץ, והחליטו לפתוח כמה תלמודי תורה, נסעו לחוף לארץ ואספו כספים - ויחסית לזמנם אספו סכום גדול - ופתחו עשרה תלמודי תורה ברחבי הארץ, חלק במקלטים וחלק שכרו דירות. אמנם להקים תלמוד תורה יותר קל מלהחזיק אותו מידי חודש בחודשו, והיה קשה להם מאוד. בשנת תשמ"ד כשמרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל הקים את

איסורא דאורייתא הוא

ג. אולם דברי האליה רבה פלאים, שהרי הרמב"ם עצמו בתשובה (פאר הדור סי' קה) כתב מפורש שאיסור ברכה לבטלה מהתורה. שם דן לגבי קריאת המגילה בעיירות המסופקות האם הן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, כגון לוד, חברון, באר שבע, וגם בטבריה יש ספק האם ימה חומתה (מגילה ה:), ובערים הללו קוראים את המגילה יומיים, ב"ד באדר עם ברכה, שזהו זמן קריאתה לרוב העולם, ובט"ו חוזרים לקרוא בלי ברכה. והרמב"ם נשאל על עיר מסופקת שגם ביום ט"ו קוראים את המגילה בברכה, האם עוברים משום ברכה שאינה צריכה, או לא. והשיב: שהיא ברכה שאינה צריכה, ואיסורא דאורייתא הוא, שנושא שם שמים לבטלה², ואין ראוי לעשות כן מפני הספק. ע"כ. רואים מפורש שאיסור ברכה לבטלה דאורייתא.

ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן

ד. יש שדייקו מזה שכתב הרמב"ם "ואין ראוי" ולא כתב "ואסור", כדברי האליה רבה שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן. אבל זה לא נכון, כי כאן מדובר על עיירות המסופקות, ואם יברך בט"ו, אינו עובר בוודאות על ברכה לבטלה, אלא מחמיר מספק, ולהלכה ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ט מהלכות טומאת מות הלכה יב) בזו הלשון: דבר ידוע שכל אלו הטומאות וכיוצא בהן שהן משום ספק הרי הן של דבריהם, ואין טמא מן התורה אלא מי שנטמא טומאת ודאי, אבל כל הספיקות בין בטומאות בין במאכלות אסורות, בין בעריות ושבנות, אין להם אלא מדברי סופרים. ע"כ. וכן כתב עוד (בפרק יח מהלי איסורי ביאה הל' יז, ובפרק י מהלי כלאים הל' כז, ובפרק טז מהלי אבות הטומאות ה"א). כלומר שאם אתה מסופק האם הבשר שלפניך כשר או טרף, האם החסה שלפניך מגידול מיוחד או מגידול רגיל שיש בו תולעים, התורה לא אסרה דבר כזה, ורק חכמים אסרו.

"מדברי סופרים"

ה. אמנם השואל ומשיב (שתייתא, סי' נא דף ע"ב) - הובא ביביע אומר (ח"י חו"ד סי' ו אות ח) - כתב, שלדעת הרמב"ם ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא, ומה שכתב "מדברי סופרים", ביאר כוונתו בספר המצוות (שורש ב), שכל דבר שאינו מפורש בתורה נקרא אצלו "מדברי סופרים", אף שבאמת דינו

כדבר תורה לכל דבר, וכמו שכתב הרב המגיד (פ"א מהלי אישות ה"ב) שהרמב"ם קורא לקידושי כסף מדברי סופרים, אף שדינו כדין תורה ממש, לפי שאינו מפורש בתורה. וכיוצא בזה האריך בחידושי רבי שמעון שקופ (כתובות סי' טו, ובמהדו"ח סי' טח), ואולם סיים: ולולא שהרשב"א (קידושין עג. ובתורת הבית דף קב ע"א) - מגדולי הראשונים "אורו של עולם" (ב"י י"ד סי' קה) - הבין דברי הרמב"ם שספק מותר מהתורה, לא אדע מאין לנו ללמוד דבר זה שאין בו הכרח כלל³. ע"כ. וכן כתב הר"ן (ספ"ק דקידושין, ובתשו"י נא) בדעת הרמב"ם, שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן. ואם כן לדברי הרשב"א והר"ן, מה שכתב כאן הרמב"ם "מדברי סופרים" נתכוין כפשוטו, שבמקום ספק כל האיסור מדרבנן, ולא מהתורה. ובפרט שכאן הרמב"ם הוסיף וכתב שהאיסור מ"דבריהם", ובזה בוודאי כוונתו שהאיסור מדרבנן, וכמו שכתב הנודע ביהודה (מה"ת חאה"ע סי' עו). והארחנו בביאור לשונות הרמב"ם הללו בספר עין יצחק (ח"א עמ' תכח).

הלכה כעמודי ההוראה

ו. גם הר"ף (שבת נד סע"ב, קידושין ב ע"א, פסחים יב ע"א) והרא"ש (פ"ק דקידושין סימן א) כתבו, שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן לחומרא. וכן דעת הראב"ד (פרק י מהלי כלאים הל' כז), הסמ"ג (לאוין קכא), המאירי (קידושין ה:), רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (שבת כג), הריטב"א (עבודה זרה מא:), רבי יהודה החסיד (בספר חסידים סימן רסב), רבי דוד בונפיד (פסחים י:), כולם סוברים שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן. וכן דעת מרן השלחן ערוך בכמה מקומות (באו"ח סי' תסו ס"ט, וביו"ד סי' ס"ב, וע"ע בעין יצחק ח"ב עמ' נב). ואמנם ראשונים רבים חולקים וסוברים שספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא, אבל הלכה כשלשת עמודי ההוראה - הר"ף הרמב"ם והרא"ש - ושאר הראשונים הנ"ל, וכפסק מרן השלחן ערוך.

להקת אחרונים בדעת הרמב"ם

ז. כאמור לדעת הרמב"ם איסור ברכה לבטלה מדאורייתא, וכן הבינו האחרונים בדעתו, מהם המגן אברהם (סי' רטו סק"ו), מהר"ם בן חביב⁴ בתוספת יום הכיפורים (יזמא פ:), הגאון רבי עקיבא איגר (מהדו"ק סי' כה), החיד"א (בברכ"י סי' מו סק"ו וביעיר און מע' ב' אות א), שבט סופר (תאו"ח סימן כה), הגאון מלוברין בשו"ת תורת חסד⁵ (ר"ס ז), הגאון רבי יוסף חיים בספר רב ברכות

השָׁעָה וְעַד אַחֲרֵית שְׁנָה (דברים יא, יב), בודאי שאני נגד! הוא שאל עוד כמה שאלות בעניני הנהגה, שתי וערב. ולבסוף אמר לרבי אריה שבתר, כי התפעל מהדברים הברורים שאמרת לו.

אחרי כל מה שהם עשו בשנה וחצי האחרונות יש עבודה רבה לתקן, ב"ה היתה הצלחה גדולה של עולם התורה, אני לא מדבר פוליטיקה, בתפקידי כרב ראשי אסור לי להתערב בבחירות, אבל צריך לנצל את המצב לחזק את היהדות, רבי אריה צריך לקחת את תיק הדתות, הפנים, אולי גם תיק האוצר, "קהל עדתינו עליך יסמוכו". הוא צריך ללכת עכשיו לביבי, אשחרר אותו שילך לדבר עם ביבי...

² רואים יסוד חשוב, שאין הבדל מהותי בין ברכה לבטלה לברכה שאינה צריכה, ובשניהם אומרים ספק ברכות להקל, שהרי הרמב"ם נשאל על ברכה שאינה צריכה והשיב שזה נושא שם שמים לבטלה. ומכאן הערה על כמה אחרונים - האור לציון (ח"א סי' יז) ועוד - שמחלקים בזה בין ברכה לבטלה לברכה שאינה צריכה, אבל הרמב"ם לא מחלק.

³ ספר חידושי רבי שמעון שקופ הוא ספר חשוב, יש בו פלפולים ודברים יפים, וטוב שבחורים צעירים יעינו בספר הזה. מרן זצ"ל הזכיר את ספרו שערי יושר ככה פעמים (בי"א ח"א או"ח סי' מה אות ג, יו"ד סי' ז אות ג, ח"ט חו"מ סי' ז אות ב, ח"י יו"ד סי' ו אות ב, ד, וס"י לח אות ד. יח"ד ח"ו סי' לא). רבי שמעון שקופ סיים את הסימן עם דברי הרשב"א, ולמרות שדברי הרשב"א סותרים את כל מה שהוא עצמו האריך בדעת הרמב"ם, בכל זאת התבטל לרשב"א, והשאיר את האריכות בספר להגדיל תורה ולהאדירה. אם היה מישוהו אחר בזמנו, היה אומר שיש ברשב"א טעות דפוס...

⁴ היה הראשון לציון השני אחר רבי משה גלאנטי, שהיה הראשון לציון הראשון לפני כ-380 שנה. מהר"ם בן חביב נתמנה לכהן כראשון לציון בגיל 35 ונפטר בגיל 42, כלומר שכיהן שבע שנים כראשון לציון, וחזיר כמה ספרים חשובים, ספר ככות תמרים, שו"ת קול גדול, ועוד.

⁵ היה לפני כ-120 שנה, ובאחרית ימיו עלה לירושלים. היו אנשים שניסו לסכסך בינו לבין רבה של ירושלים הגאון רבי שמואל סלאנט, שהיה מבוגר ממנו, ואמרו לו שהגאון מלוברין מותח ביקורת על הוראותיו, וכמעט וגבה טורא בינייהו, אך

(דקט"ו ע"ב), ספר חינוך וחסדא ח"ג (דף קז ע"ד), תלמיד הנודע ביהודה בתשובה מאהבה ח"ב (דף יג ע"ג), החתן סופר (דף ק ע"א), אבני צדק (חאו"ח סימן יז, ומ"ו), שאילת שמואל (סימן ב), רבי ירוחם פישל פערלא בחיבורו על ספר המצוות לרס"ג (ח"ב דרכ"ז ע"ד), ועוד. את כולם הביא מרן זצ"ל⁶ (בבי"א ח"א חאו"ח סימן לט אות ז, וח"ה חאו"ח סי' מג אות ד, וח"ח חאו"ח סימן כג אות ה) שכל רו לא אניס ליה⁷.

דעת החזון איש

ח. אמנם הגאון החזון איש⁸ (סי' קלו אות ה) כתב בדעת הרמב"ם שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, אבל במחילה מכבוד תורתו כנראה לא ראה את כל דברי הפוסקים הנ"ל, שכתבו בדעת הרמב"ם שאיסור ברכה לבטלה מהתורה, ובפרט שנעלם ממנו תשובת הרמב"ם עצמו שכתב מפורש שהוא איסור דאורייתא. ואם יבואו תלמידי החזון איש ויאמרו כי דעתו היתה שלא לסמוך על כתיב יד הנדפסים מחדש (חזו"א או"ח סי' לט סק"ו, סי' סו סק"יב, כלאים סי' א סק"א, ובקוב"א ח"א סי' לב וח"ב סי' כג), אבל אם יש לנו הוכחות ברורות שזה כתב היד של הרמב"ם או שאר הראשונים, אנחנו סומכים עליהם. פעם בהילולא של הרמב"ם עשו במוזיאון יום לזכרו, והביאו גם אותנו, טוב שחשבו להביא גם רב ולא רק פרופסורים... והראו לי את כתיב היד של הרמב"ם, ועל ידי השוואות שעשו בין כתיב היד, יודעים בוודאות שהוא כתבם.

לא בשמים היא

ט. יש חכם אחד שאמר דבר מוזר, למה הקב"ה גנז חלק מתשובות הרמב"ם עד לפני כמה עשרות שנים? כי כביכול בשמים לא רוצים שנפסוק כמותם⁹. כנראה אותו אחד היה בשמיים ויודע מה רוצים שם... אבל איך אפשר לומר כן, הלא המהרי"ק (שורש צד) - הביאו הרמ"א בהגה (חזו"מ סי' כה סס"ב) - כתב כלל, שכאשר נמצא כתוב איזה דין בתשובת גאון, ולא עלה זכרונו על ספר ידוע, יש לאמוד בדעת האחרון שאילו היה רואה דברי הראשון לא היה חולק, והאחרונים הסכימו לכלל זה (ראה בבי"א ח"ד או"ח

לבסוף עבדי רבנן שלמא, והיתה ביניהם אהבה ואחוה. הגאון מלובלין היה גברא רבה, מרן זצ"ל אהב מאוד את ספרו "תורת חסד". אמרתי על אחד שבקי בקיצורי הלכות, ולא בתשובות הפוסקים, וכי למד פעם תשובה בשו"ת תורת חסד מלובלין?! בצעירותו מרן כמעט היה מכריח אותנו: תלמד את התשובה בשו"ת תורת חסד מלובלין, תראה איזה תענוג, איזה יופי! עד היום אני זוכר את התשובה שלמדנו בתורת חסד (בסי' לח), לגבי עיירות המסופקות, ובין היתר דן לגבי עשיית מלאכה בפורים. תשובה נפלאה. מרן זצ"ל שלמד את כל תשובות הפוסקים, ידע לפלפל, היה לו עיון עמוק, וכל לימודו היה מתוך שכל ישר, בלי דחקים, ואליבא דהלכתא. בחורי ישיבות צריכים ללמוד בעיון, טעות לחשוב שיש ללמוד רק גפ"ת במהירות, צריכים גם לפתח את השכל ולדעת תורת החילוק.

⁶ ביביע אומר חלק ח' (חיו"ד סי' לב) דן לגבי אשה שלא רוצה לגלות לבעלה שבנם אינו בכור, כי על ידי כך יופר השלום בית, ואולי יבואו לידי גירושין, והעלה שאין צריך להודיע לבעל ולהצילו מאיסור ברכה לבטלה על פדיון הבן, כי גדול כבוד הבריות, וגדול השלום, שאפילו השם שנכתב בקדושה נמחק מפני השלום, והוא הדין לאיסור ברכה לבטלה, שבאופן זה ראוי לצרף דעת רוב הפוסקים שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, וכולם מודים שהעובר על איסור דרבנן בשוגג אין צריך להפרישו, ולכן מוטב שהבעל יברך וישאר לחיות עם אשתו בשלום. והכסף שנתנו לכהן יחזיר לה בהיחבא...

⁷ מכאן נלמד את חשיבות ידיעת התורה, לא להסתפק בסיום ש"ס בבלי וירושלמי, אלא התורה "אַרְבָּהּ קְאָרְבָּהּ מִדָּה וְהַתְּבָה מִנִּי יָם" (איוב יא, ט). בשבוע שעבר הייתי באלעד, ואמרתי שב"ה היו לנו הרבה גדולים, בירושלים ובבני ברק, אבל אינני יודע אם היה בדורות האחרונים מי שידע את כל התורה עד הפסיק האחרון, כמו מרן זצ"ל.

⁸ אין צריך לומר שהחזון איש היה פאר הדור, תמיד אנחנו מדגישים את גדלותו, וכשמרן זצ"ל חלק עליו, חלק מתוך כבוד גדול והערכה, אך לעתים היה צריך להעמיד דברים על תילם, והעמידם בתוקף. כגון מה שרצה החזון איש (סנהדרין, בליקוטים סימן נד) לפסול את כל ספרי התורה שלנו, ומרן אמר שהאות צ' שלנו עם ה' הפוכה כשרה לכתחילה. וכן בענין השיעורים, שמרן היה פוסק כשיעורי הגאון רבי חיים נאה ולא כשיעורי החזון איש. ועם כל זה פעמים רבות הקפיד לכתוב עליו "מופת הדור", כי רצה שידעו שהוא מעריך אותו, ולא חלק מחוסר הערכה חלילה. רבי שמעון שקופ בהקדמה לספרו שערי יושר כתב דבר מעניין, אם אדם יודע להעריך רב גדול, הוא לא ממחר להשיג עליו, כגודל הערכה כך נמנע

סי' כד אות יא, ח"ה בהקדמה ובגיליון שם, ובאו"ח ר"ס יד, ח"ו או"ח סי' כו אות ד-ה, ח"ה יו"ד סי' כד אות ה, ח"ט או"ח ר"ס ג וחזו"מ סי' ח, ח"י יו"ד סי' מג אות ד וסי' נח ח"א יא וחזו"מ סי' א, ח"א או"ח סי' פה אות א, ובפתיחה לשו"ת פאה"ד מהדו"ת תשד"מ). וכך מסתבר, שאי אפשר לחשב חשבונות שמים למה הכתב יד לא נתגלה בעבר, "לא בשמים היא", וניתן לסמוך על תשובות הרמב"ם שנתגלו במשך הדורות. ולמסקנא ברכה שאינה צריכה איסורה מדאורייתא.

במותב תלתא כחדא

י. מעניין שהיו עוד שלשה אחרונים שקדמו לחזון איש, וכתבו כמוהו, האחד הוא הזרע אמת (חאו"ח סימן א, ד"א ע"ג) - רבי ישמעאל הכהן שהיה לפני כ-250 שנה, והשני הוא הערך השלחן (סי' תפט סק"ז) - רבי יצחק טייב מגדולי חכמי תוניס, והשלישי הוא החיי אדם (נשמע אדם כלל ה סעי' א). אילו החזון איש היה רואה דבריהם, היה שמח שיש אתו בית דין... אבל במחילה מכבודם לא ראו תשובת הרמב"ם המפורשת שאיסור ברכה שאינה צריכה מדאורייתא. גם המעשה רוקח (פ"א מברכות ה"ט) כתב שמלשון הרמב"ם שכתב "והרי הוא כנשבע לשוא", משמע כמסקנת הפרי חדש (חאו"ח סי' סו) שאיסור ברכה שאינה צריכה מדרבנן. וכוונתו שהדימוי לנשבע הוא כאילו ולא ממש. אבל כתב השדי חמד (מערכת ברכות אות קטו, דע"ה ע"ג) שאחר שמצאנו תשובת הרמב"ם שהוא מדאורייתא, יש לומר בפשטות שהרמב"ם בא להשוות לגמרי את המברך ברכה שאינה צריכה לנשבע.

הפשט לא יופשט

יא. אמנם הזרע אמת הוא היחיד מהנ"ל שהעיד בסוף דבריו שראה תשובת הרמב"ם, שאיסור ברכה שאינה צריכה מדאורייתא, ואם כן נפל פיתא בבירא. אבל כתב לדחוק ככוונת הרמב"ם, שיש להחמיר בספיקו כמו בספק דאורייתא, כיון שהביאו לו אסמכתא מהפסוק "לא תשא" שהוא איסור חמור. והשדי חמד (שם דע"ו ע"ד) הסתמך על דבריו. אולם אחר המחילה מכבוד אותם אחרונים, שאנו לא מפקקים בגדלותם והוגים בתורתם, התורה מונחת בקרן זווית כל הרוצה ליטול יבוא ויטול (קדושין סו),

מלחלוק, אבל אם חולק על ימין ועל שמאל תדע שחסרה לו הערכה. אבל מרן העריך מאוד את החזון איש.

לפני שנים רבות מרן דיבר על פסק החזון איש שפסל את ספרי התורה שלנו, ואורייתא מרתחא ליה. העבירו הקלטה של הדברים בין היתר לרב אלישיב, והוא כעס על מרן וניתק אתו קשר לתקופה מסוימת. הלך מוהל אחד - שיהיה בריא עד מאה ועשרים - שהיה מקורב גם למרן וגם לרב אלישיב, שהיו סנדקים והיה מל על ברכיהם, ואמר למרן, דיברתי עם הרב אלישיב ופניו לשלום, אך בקיש שמרן יכתוב לו מכתב התנצלות על מה שדיבר על החזון איש. אולם מרן סירב, ואמר, אין לי על מה להתנצל, זה לא משהו אישי, חלקתי עליו בהלכה כדרכה של תורה, ואמרתי את הדברים בתקיפות כדי שלא ימשכו אחריי, הלא החזון איש פסל את ספרי התורה שלנו ואמר שהעולים לתורה מברכים ברכות לבטלה! בזמנו הראו לחזון איש מה שכתב בשו"ת שדה הארץ (ח"ג סימן יח) - להגאון רבי אברהם מיוחס, היה מגאוני ירושלים לפני מעל 250 שנה - שאין חשש בספרי התורה שלנו. אמר להם: אני לא מכיר אותם. בצפת יש את ספר התורה של מהר"י אבוהב - שהיה לפני כ-550 שנה - שגם בו נמצא כתוב צ' עם י הפוכה. עד שבא הגאון רבי ישראל וועלץ בעל שו"ת דברי ישראל (ח"ב בסו"ה עמוד לו), והראה לו שהחתם סופר (חיו"ד סימן רסו) הכשיר לכתחילה את ספרי התורה שלנו שיש בהם צ' עם י הפוכה, והחזון איש עמד משתומם, ולבסוף הודה. תמיד מרן הדגיש שהחזון איש היה פאר הדור והדרו, ויושר עיונו מבעיית, אי אפשר להבין את עומקו בתורה, אבל מרן חלק עליו כדרכה של תורה, ולכן לא ראה צורך להתנצל (ראה אביר הרועים ח"ג עמ' 366, 367).

⁹ אותו חכם דיבר בדין עמידה בקריאת עשרת הדיברות, וסבר שצריך לעמוד, שלא כדברי מרן זצ"ל בשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' כט וח"ו סימן ח) שהורה לא לעמוד, כדי שלא לתת פיתחון פה לרפורמים והקונסרבטיבים שיש יתרון לעשרת הדיברות על פני כל התורה, ושכן כתב הרמב"ם בתשובה (הוצאת פרימון, ירושלים תרצ"ד, סי' מו). וכן דעת הגרי"ש אלישיב (שיעורי הגרי"ש ברכות יב, פניני א"ש על שבועות, בתיבות ההלכה קובץ לט עמ' שמח). ובהגלות נגלות דברי הרמב"ם, אין להתעקש ולעמוד, ויש לקבל את האמת ממי שאמרה. הרב משאש (שמש ומגן ח"א סי' טו וח"ב סי' יח) טען שבזמננו אין לחוש לתרעומות המינים, כי המינים של היום הם לא מאותם שחילקו בין עשרת הדיברות לשאר התורה, אלא הם כופרים בעיקר ובעשרת הדיברות עצמם, ואין לנו עסק עמם. אבל האמת שגם היום יש כאלה שיעשו חילוקים, וגם הכופרים הגדולים יכול להיות להם פיתחון פה, ולכן העיקר כדברי הרמב"ם שאין לעמוד בעשרת הדיברות.

כי באמת מדברי הרמב"ם בהלכות משמע שהאיסור מדאורייתא, ובתשובה כתב מפורש שהאיסור מדאורייתא, והפשט לא יופשט.

מכת מרדות

יב. הפתח הדביר (סימן רפט, דקמ"ד ע"ב) - חבר בית הדין של רבי חיים פלאגי באיזמיר - הקשה, בשיעורים הקודמים (ראה גיליון השיעור השבועי פר' נח אות ג) הזכרנו מה שכתבו הגאונים ומהם רב האי גאון (הובא בשערי תשובה סימן קטו), שהמברך ברכה שאינה צריכה עובר על איסור תורה וחייב מלקות, והביאוהו רבי יהודה אלברצלוני בספר העתים (סי' קמג עמ' קצב) ובספר האשכול (ח"ב עמ' צט) ובשו"ת תמים דעים (ס"ס רכד) להראב"ד. והלא כל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו (פסחים סג)?! למשל, בלאו של "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו" (דברים כב, י), האיש אומר לשור "דין" ובגלל הדיבור שלו נעשה מעשה, השור חרש יחד עם החמור, ומכיון שהביא לידי מעשה לוקה, אבל דיבור בעלמא הוא לאו שאין בו מעשה ואין לוקים עליו. אלא אומר הפתח הדביר, צריך לומר שאין זה מלקות ממש, אלא מכת מרדות מדרבנן. אבל זה דוחק, נכון שיש כמה מקומות בגמרא (יבמות נב. תבנות מה: ועוד) שפירשו שמלקות הכוונה למכת מרדות, אבל מדוע שאנחנו נאמר כך בדברי רב האי גאון, ובפרט שרבים כתבו בשם רב האי גאון שאיסור ברכה לבטלה מהתורה. אך מצד שני, לכאורה קושיית הפתח הדביר נכונה.

הרי הוא כנשבע

יג. אבל 'מקושיא לא מתים'¹⁰, בגמרא (מכות טז. שבעות כא. תמורה ג.) מבואר שעל לאו שאין בו מעשה לא לוקים, חוץ מנשבע ומימר ומקלל חבריו בשם. וכעת שימו לב לדקדוק לשונו של הרמב"ם: כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמון. והעתיקו מרן השלחן ערוך. וצריך להבין, בשביל מה להשוות לשבועת שוא, תאמר שעובר על דאורייתא וזהו? אלא כנראה הרמב"ם הרגיש בקושיא של פתח הדביר, מדוע המברך ברכה לבטלה חייב מלקות, הלא זהו לאו שאין בו מעשה, ולכן אומר שהרי הוא כנשבע שלוקה למרות שאין בו מעשה. זה תירוץ יפה.

כיצד מכריעים

יד. מי שלא יודע כללי הפסיקה, רואה מערכה לקראת מערכה, וסופר את הפוסקים ומכריע תמיד לפי הרוב, "מונה מספר לכוכבים", אבל מי שלומד בית יוסף, במשך הזמן מבין את כללי הפסיקה ויודע להכריע. בצעירותו תמיד מרן היה אור לנו: תלמדו הרבה יביע אומר¹¹, וכך תדעו להכריע את ההלכה, ולא תהיו 'אין ולא ורפיא בידייכו'. כי מי שלומד הרבה, שכלו נעשה שכל תלמודי. וגם כאן, אתה רואה את תשובת הרמב"ם המפורשת שאיסור ברכה שאינה צריכה מדאורייתא, ומבין שכמה אחרונים שגו בדעתו, ואילו היו רואים את התשובה היו חוזרים בהם. אתה רואה לכמה מגדולי האחרונים שכתבו בדעת הרמב"ם שהאיסור מדאורייתא, אתה רואה את הדוחק שהזרע אמת העמיד בדבריו, אתה רואה את היישוב

¹⁰ באחד מביקורי באמריקה, היה יהודי אחד שהכין דרשה מכל המשפטים שאני רגיל לומר בשיעורים, ואחד מהם "מקושיא לא מתים"...

¹¹ בתור אברך צעיר הייתי הולך לירחי כלה בשיבת פונבז'ו כדי לנוח מעט, וכשהיו שיעורים באידיש, הייתי נכנס לבית המדרש עם יביע אומר, ויושב מול הרב שך... ולומד תשובה אחרי תשובה ומסכם, ולפעמים מתשובה אחת עולות כחמש עשרה הלכות למעשה. גם בתור בחור בישיבה, כשנגמר סדר שלישי בשעה עשר וחצי בלילה, מה יש לעשות, וכי הבחורים תרגולים שהולכים לישון מוקדם?! יש כאלה שהולכים לחדר ושומעים שירים, לא יודע מה יש להם, אבל מי שמנצל את הזמן יושב ולומד סדר רביעי, ואני הייתי הולך לעזרת הנשים החשוכה - בבית המדרש לא היה שייך - ולומד שם יביע אומר, סימן אחר סימן, ומסכם את התשובות. במשך כמה שנים בלילות שבת הייתי הולך לבית מדרש של סאטמר יחד עם הרב בנימין לוי, שלימים נהיה חבר בית הדין הגדול, והיינו לומדים שם יביע אומר, ודקדקנו היטב בלשונו של הרב, איך בשתי מלים התכוין לקושיא, ובשתי מילים התכוין לתירוץ.

¹² השבוע ראיתי לאחד שכתב הקדמה לספר על הלכות טהרה, וכתב שהם נוהגים להחמיר בכמה דברים, והכל נגד מרן השלחן ערוך, וכל שכן נגד מרן זצ"ל. והוא אומר, מה יש בזה, וכי אסור להחמיר? אבל הוא פשוט לא יודע הרבה תורה, הוא למד בשיטת הישיבות ולא התקדם להקיף את התורה, ובעיקר לא למד יביע

הנפלא על קושיית פתח הדביר, אתה רואה שכן פסק מרן שקיבלנו הוראותיו, ולכן זו המסקנא, שברכה שאינה צריכה איסורה מדאורייתא.

ספק אמר "אמת ויציב"

טו. לא אחד שהתוספות (הובאו לעיל אות ב) שסברו שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, הוכיחו דבריהם מדברי הגמרא בברכות (כא.), ספק אמר "אמת ויציב" ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת ויציב, וחותם ברוך אתה ה' גאל ישראל. והלא היא ברכה כשאר הברכות שהן מדרבנן, ומדוע לא חוששים לאיסור ברכה שאינה צריכה? על כרחך שגם איסור זה מדרבנן, והעדיפו לחזור ולברך אמת ויציב, מפני שברכה זו באה על קריאת שמע שהיא מדאורייתא. אולם כבר כתב הרשב"א (ברכות כא. ד"ה מאי, ובתשובה סי' שכ) - הביאו בבית יוסף (סי' סז) - לבאר באופן אחר, שכאשר חכמים תיקנו ברכת אמת ויציב על מצוה דאורייתא של קריאת שמע, תיקנו שכאשר קורא מספק צריך גם לברך, כאילו הברכה עצמה מן התורה. ומרן הבית יוסף (סימן תפט סעי' ו) הביא סברא זו בשם המרדכי (מגילה סי' תתג) לגבי ספירת העומר, שאם פתח בארבעה וסיים בחמשה, כיון שלשית הרמב"ם (פ"ו מהלכות תמידין ומוספין הכ"ד) והראב"י (סי' תתקנ) ועוד מצות הספירה בזמן הזה מדאורייתא, הברכה נגדרת אחר המצוה וחוזר לברך. ולפי זה אין שום ראייה שברכה שאינה צריכה מדרבנן. אדם צריך ללמוד בהתמדה, ידיעת התורה לא באה ברגל, מי שאין לו ידיעת התורה חושב שאין אחר ראיית התוספות כלום, אבל מי שלמד בית יוסף מבין שאין הכרח בראיה זו.

סב"ל נגד מרן

טז. בזמנו של מרן קיבלו את הוראותיו לגמרי, גם בענייני ברכות, ואפילו נגד הדעה המקילה, וכמו שכתבו בספר בית דוד (הא"ח סי' תא) ועוד אחרונים, שהרי צריך לשמוע למרא דאתרא גם בהלכות ברכות, גם מרן ידע את הכלל של סב"ל ובכל זאת הכריע לברך. תחשבו, אם יבוא אחד למרא דאתרא וישאל: כבוד הרב, מה מברכים על במבה? ויענה לו, האדמה. יאמר השואל: אני יאמר סב"ל נגדך ואברך שהכל... איזה חצוף, תעשה מה שהרב אמר לך¹². אבל בכל זאת חידשו רבותיו של החיד"א (בברכ"י ז' ס"א, ובשו"ת חיים שאל ח"ב סי' טו) שאומרים ספק ברכות להקל נגד מרן, ולא רק משום דקיימא לן שאיסור ברכה לבטלה מדאורייתא, שהרי אפילו בדברים דאורייתא כגון בהלכות שבת וטהרה שהם איסורי סקילה וכרת, קיבלנו הוראות מרן, אלא שאיסור ברכה לבטלה הוא מיוחד בחומרתו, שהרי זהו בזיון למלך שמזכירים את שמו שלא בכבוד הראוי ושלא לצורך, מי יבוא אחר מלך ויאמר לו: מה שלומך שלמה?... וקל וחומר למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שצריכים להיזהר בזה ביותר, ומשום כך העולם כולו הזדעזע בשעה שנאמר הלאו של "לא תשא", לכן לחומר איסור ברכה לבטלה אומרים סב"ל נגד מרן. ואכן האחרונים קיבלו את דברי החיד"א, כמו רבי חיים פלאגי (בשו"ת לב חיים ח"א סי' עח, ועוד) והבן איש חי (פרשת בראשית אות י, חוקת אות א, פינחס אות ג, ואות יב, נצבים אות יט, ועוד), ועוד.

אומר. מרן זצ"ל הביא כמה וכמה פעמים (ביבי"ח ח"ה בפתיחה ובא"ח סי' מג אות ז, וח"ו ח"מ סי' ו אות ו, וח"ט בפתיחה ובא"ח סי' צא, וביחו"ד ח"ג סי' נד, וח"ד סי' לא, וח"ה סי' לג) את דברי מהר"י פראגי (סי' נט, דנ"ד רע"א) - היה לפני כ-300 שנה - שהמחמיר נגד הרמב"ם שהיה מרא דאתרא, נראה כמזלזל בכבוד רבותיו, כאילו המרא דאתרא הוא לא מספיק ירא שמים וישיבת... והרב הביאו בשינוי לשון, כאילו דיבר גם על מרן הבית יוסף, כי הדברים נכונים גם כלפי מרן שהיה מרא דאתרא, והמחמיר נגדו מראה כאילו מרן לא היה ירא שמים או ירא הוראה ח"ו. יש ירחון שאוהבים להקשות על הרב, והקשו איך שינה מלשונו של מהר"י פראגי, אבל אילו היה להם קצת פיקחות היו מבינים. השבוע מישהו בא אצלי לאחר התפלה, ושאל שאלה, והוא נודניק, הלך איתי כל הדרך עד המעלית, וכמה שהסברתי לו לא הבין. עד שאמרתי לו: תשמע לי, תכין טוב "וחננו מאתך חכמה בינה ודעת" והכל יהיה בסדר... לכן אסור להורות להחמיר נגד מרן, וכל שכן שאסור להקל נגדו, וכתב החיד"א (בספר דברים אחדים דכ"ו ע"ב) שמי שמיקל כדעת הרמ"א נגד מרן, צריך ביום הכיפורים תשובה וכפרה, יוסיף בויודו: הוריתי הלכה נגד מרן, חטאתי, עוונתי, פשעתי. הרב דוד שלוש (בשו"ת תפודה גנוה סימן כג אות נו) מנתניה ראה את דברי החיד"א, אבל הרחיב עוז לחלוק עליו, והורה הוראות נגד מרן השלחן ערוך בדברים לא נכונים, וכתב שמרן לא היה מרא דאתרא. אני מתפלל עליו, איך לא חשש לזלזול בכבוד רבותיו.